

Luvi Kültürünü Haritaya Yerleştirmek

Eberhard Zangger – Serdal Mutlu

Dr., President Luwian Studies. Orcid no: 0000-0002-0059-6188, e.zangger@luwianstudies.org – Independent archaeologist. Orcid no: 0009-0009-1277-5499, sr_mutlu@hotmail.com

Kültürel güç merkezinin çok daha güneyde, Balkanlar'ın en güneyindeki Miken kültüründe ve Girit'teki Minos uygarlığında olduğu bir zaman-da, Troya neden Kuzeydoğu Ege'de ıssız bir karakol gibi görünüyor? Troya'nın gerçek komşuları kimlerdi? Orta ve Son Tunç Çağı'nda (MÖ 2000-1200) Ege'nin Anadolu yakasındaki bölgenin yapısı nasıldı? Bağımsız bir kültürü var mıydı, yoksa ekonomik ve politik açıdan ıssız bir bölge miydi? Bir kültürün özellikleri nelerdir ve onu mesela bir harita üzerinde belirtmek ne zaman gereklidir? Bunlar, Orta ve Son Tunç Çağı'ndaki Batı Anadolu hakkındaki yeni bir çalışmanın ele aldığı sorulardan bazılarıdır.

Tunç Çağı'ndaki Ege ile ilgilenen birçok kişi, “Ege tarihöncesinin bileşenleri muhtemelen büyük ölçüde sorunsuzdur: Yunan anakarası, Ege adaları ve Girit'in tarihöncesi arkeolojisi...” diyen uzmanlarla aynı fikirde olacaktır. Bu tanımın Ege kıyılarının üçte ikisini, yani tüm doğu ve kuzey kıyılarını dışarıda bırakmasını pek az kişi umursuyor gibi görünüyor.

Stanford profesörü, ünlü oşinograf ve jeoarkeolog Tjeerd H. van Andel, bir keresinde doktora adaylarına, “kapsamlı bir teori geliştirme konusunda istekleri varsa, bunu çok fazla veri elde etmeden önce yapmaları gerektiğini, bunun daha kolay olacağını” söylemişti. Batı Anadolu'nun Orta ve Son Tunç Çağları ile ilgili mevcut bilgi durumu için şimdilik “çok fazla veri yok”, uygun bir ifadedir.

Bu doğrultuda, Son Tunç Çağı haritasındaki boşlukların henüz tam olarak anlaşılmamış Luvi kültürüyle (#0109) doldurulabileceği tezinin birkaç yıl önce çekici bulunması şaşırtıcı değildir. *The Luwian Civilization* kitabının PDF'i academia.edu'dan hâlâ aktif olarak indirilmektedir. Türkiye'nin batısında bugüne kadar yapılan arkeolojik kazıları ve yüzey araştırmalarını değerlendirmek için yola çıkan arkeologlar, jeoarkeologlar ve coğrafi bilgi sistemi (CBS) uzmanlarından oluşan uluslararası bir ekibin derlediği ön veriler bu kitapta 2016 yılında ortaya konulmuştu. Bu araştırmalar ve kazılar geçmişleri MÖ 2. binyıla kadar uzanan yerleşimleri kayıt altına almıştı. 2010'da başlamış olan bu çalışmalar şimdi, 2022'de nihai raporun yayınlanmasıyla sona eriyor.

Bu proje aslında neyi içeriyordu? Proje ekibi 33 kazı ve 30 yüzey araştırmasının (#0102) sonuçlarını değerlendirerek, MÖ 2. binyıl boyunca (#0121) iskân edilmiş 477 büyük (>100 m çapında) yerleşim alanının yer aldığı bir kataloğu içeren bir meta-analiz üretti. Kapsama alınan saha projelerinin neredeyse tamamı, ön raporları çoğunlukla Türkçe yayınlamış olan Türk arkeologlar tarafından yürütülmüştür. Kataloglanan her yerleşim yerinin yerel adı ve coğrafi koordinatları verilmiş, her birinin arkeolojik literatürde Orta ve Son Tunç Çağı seramik buluntularına sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca her bir yerleşim yeri yayına eşlik eden katlanabilir bir haritada işaretlenmiş ve her konum için CBS kullanılarak analiz edilmek üzere 30 fizyo-coğrafi parametre belirlenmiştir.

Elde edilenler, batıdaki Miken Yunanistan'ı ile doğuda, Orta Anadolu'daki Hitit Krallığı arasında bağımsız bir Luvi kültürünün varlığını tam olarak doğrulamaktadır. Luvi kültürü komşularına göre daha geniş bir alanı kaplamış ve daha iyi araştırılmış komşularından çok daha uzun bir süre tarih sahnesinde yer almıştır. Potansiyel olarak kimlik oluşturan özelliklerinden biri, MÖ 2. binyılda Küçük Asya'nın batı ve güney-ortasının baskın dili olduğu anlaşılan Luvi diliydi. Dahası Luviler bir hiyeroglif yazısı (#1032) geliştirmişlerdi ve bu yazı sadece bir taş atımı mesafesindeki Miken Yunanlarının ilk yazma becerilerini kazanmalarından 500 yıl kadar

önce kullanılmaya başlanmıştı. Luvi hiyeroglifleri, MÖ 1200 civarında Tunç Çağı kültürlerinin çöküşünden sonraki karanlık çağ boyunca, yaklaşık MÖ 700'e kadar kullanımda kaldı. Bu dönemde Yunanistan'daki halklar 400 yıl kadar yazma bilgilerini kaybetmişlerdi. Bildiğimiz Luvi yerleşim yerlerinin sayısı, bu kültürün iyi araştırılmış tüm komşularının toplam yerleşim yerlerinin sayısını çoktan aşmıştır. Bir Luvi kralı Mısır firavunu ile haberleşirken, bildiğimiz kadarıyla hiçbir Miken kralı bir firavun ile haberleşmemiştir. Özgün bir Luvi kültürünü tanımlamak Anadolu'nun batısında daha sonra ortaya çıkan Likya, Lidya ve Karya kültürlerinin yükselişi için de bir bağlam sağlıyor – ki bu kültürlerin dilleri Luvi lehçeleriydi. Açıkça Son Tunç Çağı Luvi kültürü daha sonraki İlk Demir Çağı kültürlerinin gelişmesi için bir temel oluşturmuştur.

Tüm bunlar doğruysa, yeni sorular ortaya çıkmaktadır: Bu Luviler tam olarak kimlerdi? Kültürlerini komşularının kültürlerinden ayıran nedir? Ve Luvi kültürünün tanınması neden bu kadar uzun sürmüştür?

Çoğu son derece iyi korunmuş çok sayıda kayıtlı yerleşim yeri sayesinde, dönemin ekonomik sistemini kurgulamak mümkündür. İnsanlar genellikle birbirlerinden birkaç kilometre uzakta olan yoğun yerleşim yerlerinde yaşıyorlardı (#0240). Anadolu'nun batısında Yunanistan'dakinden çok daha büyük olan verimli taşkın yataklarının kenarları yerleşim için özellikle tercih edilmişti. Böylece köylüler bol miktarda tatlı suyun bulunduğu yerlerde, tarım arazilerinin yanında yaşadılar. Bazı yerlerde liderler tepelerin üzerine güçlü duvarlara sahip tahkimatlar inşa ettirmişti. Bu kalelerin yerel halk için bir garnizon mu, yoksa sığınak mı olduğu henüz belli değildir. Yerel bir hükümdarın oturduğu merkezi yerler şimdiye kadar kazılmamış, dolayısıyla hiçbir arşiv keşfedilmemiştir. Potansiyel yol ağının CBS analizine dahil edilmesi, 250 yerleşim yerinin bir geçiş yolundan 4 km'den daha kısa mesafede bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

Eskişehir'den Antalya'ya uzanan, hayali bir kuzey-güney hattının batısındaki alanın en az yarısı son yıllarda arkeolojik yüzey araştırmaları ile sistematik olarak taranmıştır. Henüz araştırılmamış olan alanların nüfus yoğunluğunun eşit olup olmadığını söylemek mümkün değildir; o dönemde Batı Anadolu geniş ormanlarla da kaplı olabilir. Kaydedilen tüm yerleşim yerlerinin en az bin yıl boyunca iskân edildiği ve çoğu yerleşim yerinin 5000 yıl boyunca devamlılığı olduğu anlaşılmıştır. Batı Anadolu böylece Fernand Braudel'in *longue durée* olarak tabir ettiği ölçülerini karşılamaktadır – muhtemelen göze çarpmayan, ama uzun soluklu bir gelişim... Ekonomik sistem çok yönlü olmasına rağmen, çeşitliliği içinde son derece dayanıklıydı. Geçimlik tarıma ek olarak, insanlar her yerde madeni cevher, kumaş ya da çömlek gibi, fazladan bir veya iki emtia üretimi içindeydi. Kervanlar bu artık malları, genellikle kıyılarda bulunan ve uzun mesafe ticaretine elveren merkezi bir konuma getiriyordu.

Balıkçı köyleri özellikle avantajlı doğal limanlardan yararlanan kıyı merkezleri arasındaki sahillerde sıralanmıştı. Kıyıdaki üçüncü bir yerleşim kategorisi, tercihen ülkenin içinden erişmesi zor olan, saklı yerlerde, yabancılar tarafından kurulan ara limanlardı. Görünüşe göre Mikenler, bugünkü Bodrum yakınlarındaki Müsgebi'de böyle bir limana sahipti. Bu ara limanlar muhtemelen yerel halk tarafından biliniyordu, ancak önemli doğal kaynaklardan uzakta oldukları için hoşgörülle karşılanıyordu. Bu durum, Luvilerin de kendi yurtları dışında ara limanlarını sürdürmelerini olası kılıyor.

Luvilerin görünüşü nasıldı? Luvi savaşçıların ayırt edici bir özelliği tüylü taçlarıydı. Bu tür tuhaf başlıkları giyen amansız savaşçılar Luvi topraklarından gelen çömleklerin süslemelerinde ve aynı zamanda Yunanların Troya Savaşı'ndaki düşmanlarını gösteren ünlü Miken savaşçı vazosunun (#0310) arkasında görünmektedir. Ayrıca, III. Ramses'in cenaze tapınağındaki ünlü Deniz Halkları yazıtlarında tasvir edilen Deniz Halklarının (#4018) en göze çarpan özelliği tüylü taçlardır. Bu, hem Troya Savaşı'ndaki Mikenlerin, hem de kendilerini Deniz Halklarından koruyan Mısırlıların aynı düşmanla, yani Küçük Asya'nın batısındaki Luvilerle savaşmış olabileceklerine dair bir ipucudur.

Luvi toprakları siyasi açıdan zaman zaman birbirleriyle rekabet eden, ancak başta askeri amaçlar için olmak üzere, pek çok defa ittifaklara giren devletler ve küçük krallıklardan oluşan parçalı bir bütün oluştuyordu. Troya Luvilerden açıkça farklı kültürlerle sahip bir bölge olan Trakya'ya doğru bir sınır şehriydi. MÖ 13. yüzyılda Troya, özellikle Kıbrıs ve Suriye ile uzun mesafeli ticaret için bir merkez hâline geldi.

Bu kadar geniş bir bölgeyi kapsıyor ve bu kadar uzun süre varlığını sürdürmüş ise Luvi kültürü nasıl daha önce tespit edilmemiş olabilir? Bu sorunun yanıtı 20. yüzyılın başlarındaki siyasi

çıkarlarda yatıyor gibi görünmektedir. 1920'lerde Knossos'un hâfiri Arthur Evans, *Knossos'taki Minos Sarayı* adlı kitap serisiyle Ege Tunç Çağı'nın teorik temellerini attı. Bunu yaparken, yalnızca Avrupa topraklarında bulunan kültürleri belirledi, çünkü Yunanistan ile çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu arasında bir savaş sürüyordu ve Evans kökenleri barbar bölgesi olarak kabul ettiği yerlerde olan kültürlerle ilgilenmek istemiyordu. Troya dünyadaki tüm arkeolojik sit alanlarından daha ünlü olabilir, ancak Türkiye topraklarındadır. Evans, Girit'i Avrupa kültürünün beşiği ve modern Batı toplumunun öncüsü olarak tasvir etmeye hevesliydi. Girit'teki kazılara başlamadan önce de bu düşüncesinde kararlıydı. Evans'ın uydurduğu, Avrupa kültürünün kökeninin Tunç Çağı Ege'sinde yattığına dair modern mit, potansiyel tüm Doğu etkilerinin küçümsenmesini gerektiriyordu. Çoğu bilim insanı bu düşünce tarzıyla hemfikir, çünkü bu yaklaşım nihayetinde Avrupa'nın milliyetçi ve sömürgeci hedeflerine yardımcıydı.

Ne yazık ki Evans'ın öncülük ettiği düşünce kalıpları ve bunlarla bağlantılı retorik hiçbir zaman tam olarak düzeltilmedi. MÖ 2. binyıl söz konusu olduğunda, Avrupalı bilim insanları ilgilerini büyük ölçüde Girit ve Güney Yunan anakarasına odaklarken, Anadolu ile ilişkiler şimdiye kadar genel olarak ihmal edilmiş durumdadır. Sonuç olarak, şimdi tanımlanan Luvi kültürü, günümüzdeki ve gelecek kuşaktaki arkeologlara heyecan verici keşifler için muazzam fırsatlar sunmaktadır.

Bu arada, yukarıda bahsedilen Profesör van Andel'den yapılan alıntı şöyle devam ediyordu: "Ortada çok sayıda gerçek varken bir teori ortaya koymak istiyorsanız, her zaman bilin ki, gerçeklerin hepsi hakiki gerçek değildir."

Eberhard Zangger bir jeoarkeolog ve İsviçre, Zürih'teki Luwian Studies vakfının başkanıdır. 1982'den bu yana antik kültürler ve çevreleri arasındaki tarihsel ilişkileri araştırmaktadır.

Serdal Mutlu, uzun yıllar Zürih Üniversitesi'nde doktora programına katılan ve 2015 yılında bu projede aktif olarak yer almaya başlayan Konya Selçuk Üniversitesi mezunu bir arkeologdur.

İleri Okuma:

Eberhard Zangger, Alper Aşınmaz ve Serdal Mutlu (2022): "Middle and Late Bronze Age Western Asia Minor: A Status Report." In: *The Political Geography of Western Anatolia in the Late Bronze Age*, edited by Ivo Hajnal, Eberhard Zangger, and Jorrit Kelder, Archaeolingua Series Minor 45, 39-180. Archaeolingua, Budapest. ISBN 978-615-5766-54-1

Bu proje Luwian Studies ve Zürih Üniversitesi'nden bir yıllık hibe ile finanse edilmiştir.

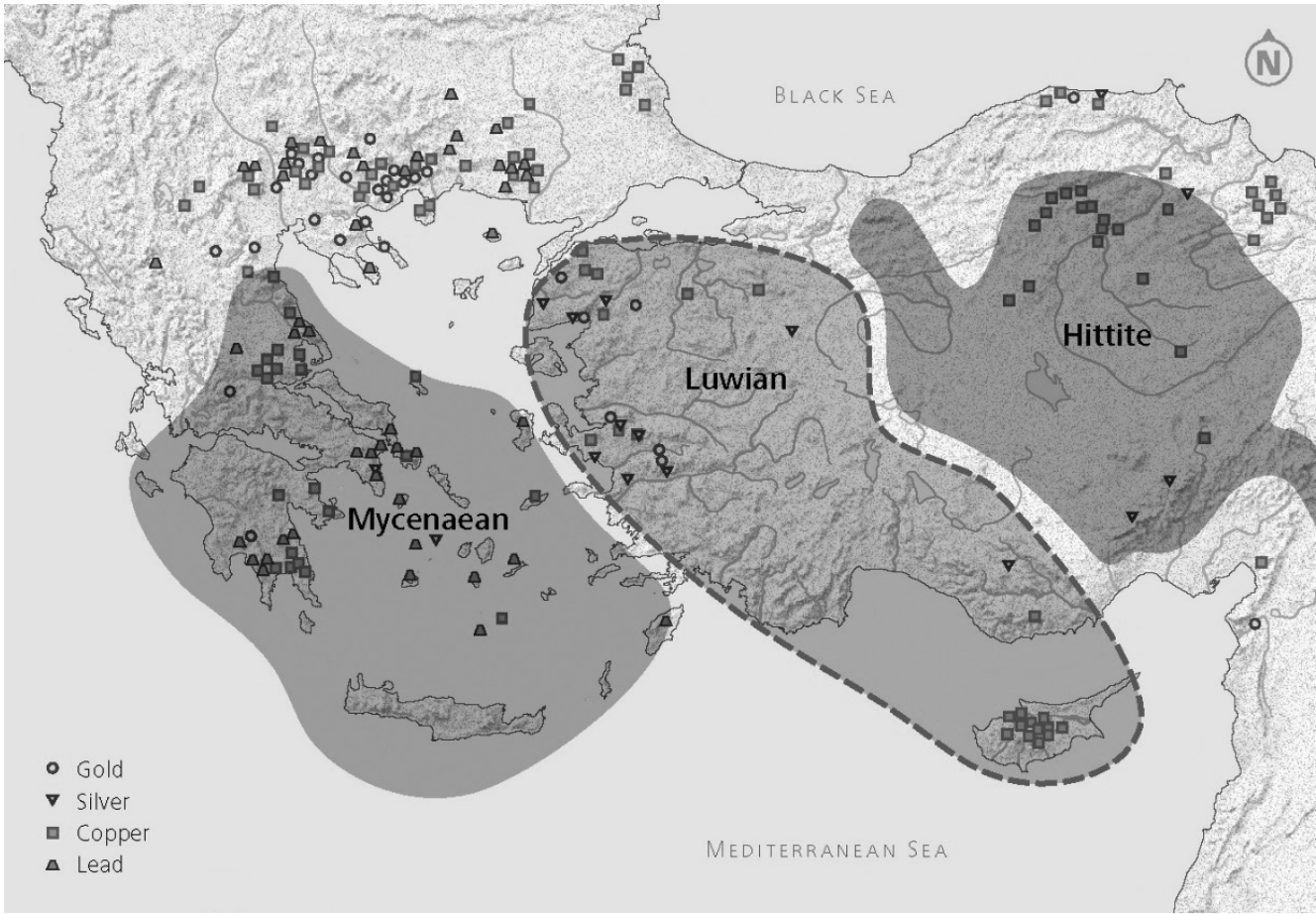
Basın bülteni: <https://luwianstudies.org/press-releases/>

Kitap: www.archaeolingua.hu/category/series-minor

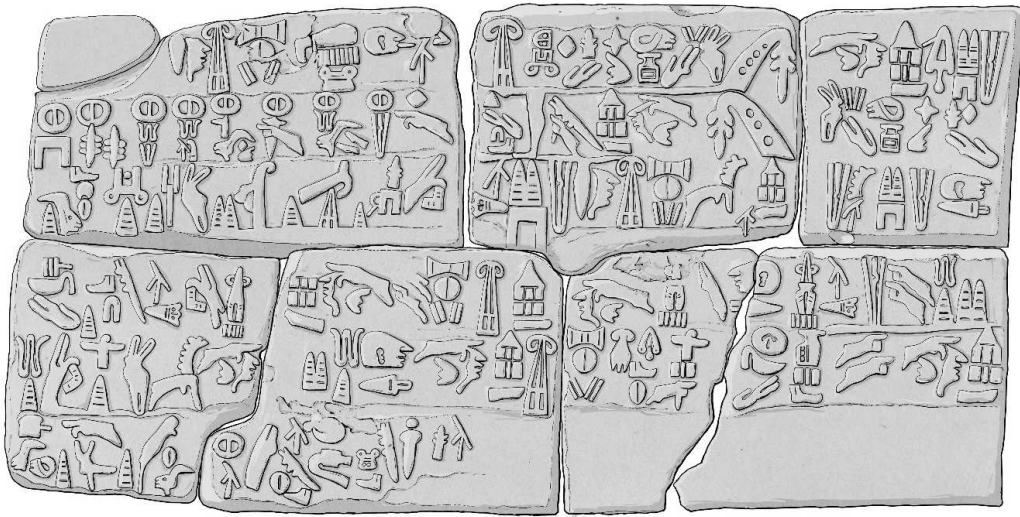
Makale (açık erişim): <https://luwianstudies.academia.edu/EZangger>

Almanca program: <https://www.archaeologie-online.de/>

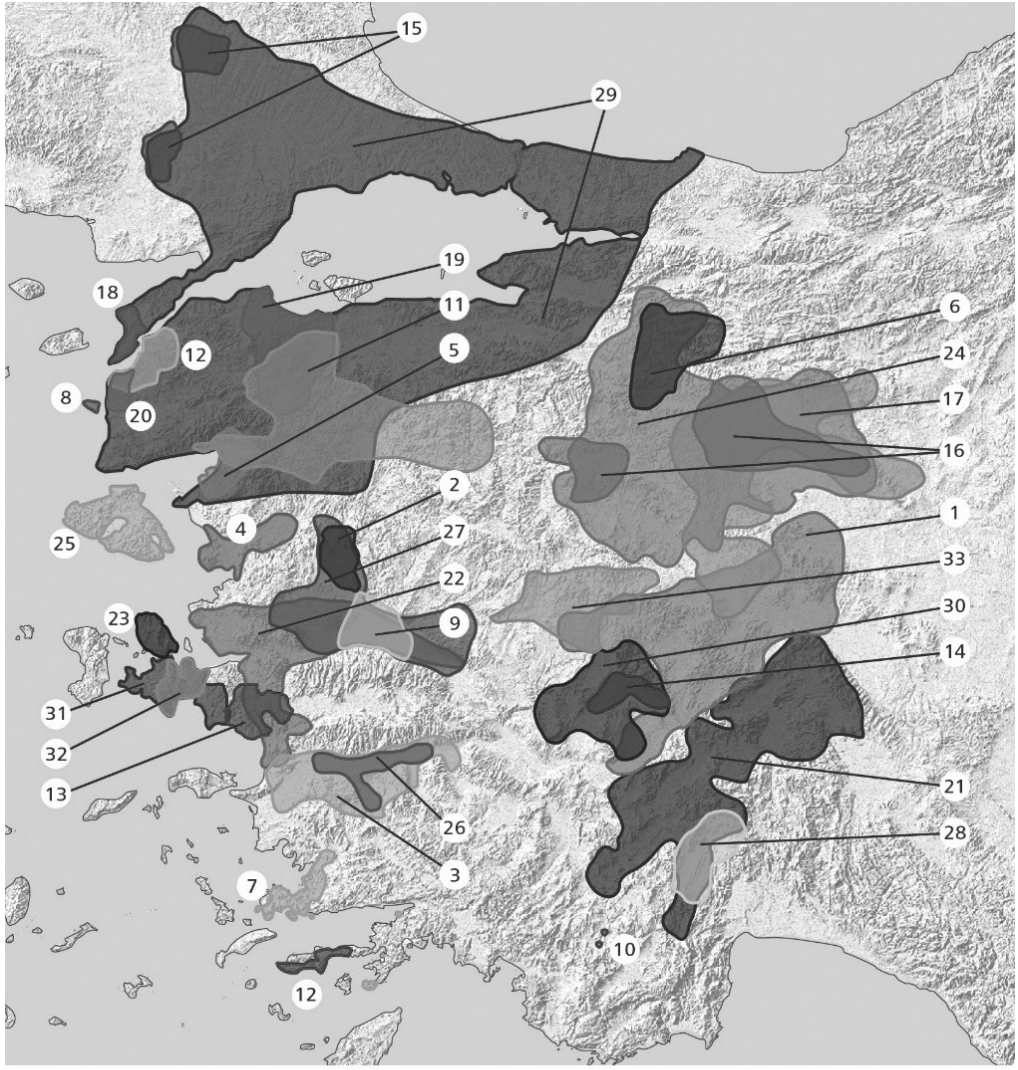
İngilizce versiyon: <https://www.asor.org/anetoday/2023/01/luwian-culture-map>

Kuzey-Doğu Akdeniz'de daha önce tanımlanmış kültür alanlarını ve Batı Anadolu'daki Luvi etki alanını, ayrıca maden yataklarını gösteren harita (Luwian Studies #0109).

Büyük kral Šuppiluliuma döneminde yapılmış, Güneybatı Anadolu'daki Lukka'nın sorun çıkardığını belirten Luvi hiyeroglif yazısı (4 m genişliğinde), (J. David Hawkins 1995, Luwian Studies #1032).

1. Afyonkarahisar and Uşak Surveys	18. Gelibolu Peninsula Survey Reyhan Körpe
2. Akhisar Kulaksızlar Survey	19. Granicus River Valley Survey
3. Aydın and Muğla Surveys	20. Hanaytepe (Bozköy) Prehistoric Survey
4. Bakırçay/Kaykos Valley Survey	21. Isparta, Burdur and Antalya Surveys/Lake District
5. Balıkesir and its Districts	22. İzmir, Manisa, Aydın Surveys
6. Bilecik Surveys	23. Karaburun Peninsula Survey
7. Bodrum Peninsula	24. Kütahya, Bilecik and Eskişehir Surveys
8. Bozcaada/Tenedos Survey	25. Lesbos
9. Central Lydia Archaeological Survey	26. Maeander Plain/Valley and its Surroundings
10. Çaltılar Höyük Survey	27. Manisa and its Districts
11. Çanakkale and Balıkesir Surveys	28. Şeref Höyük/Komama and its Environs
12. Çanakkale Central Survey	29. Thrace, Marmara and Northwest Anatolia Surveys
13. Datça Peninsula and Ionia Peninsula Surveys	30. Upper Maeander Basin (Mountainous Part) Survey
14. Denizli/Çivril and Baklan Plains and Çal Basın	31. Urla and Seferihisar (İzmir) Surveys
15. Edirne Survey	32. Urla Peninsula Prehistoric Survey
16. Eskişehir and Kütahya Prehistoric Survey	33. Uşak Province and its Districts
17. Eskişehir, Kütahya and Afyonkarahisar Surveys	

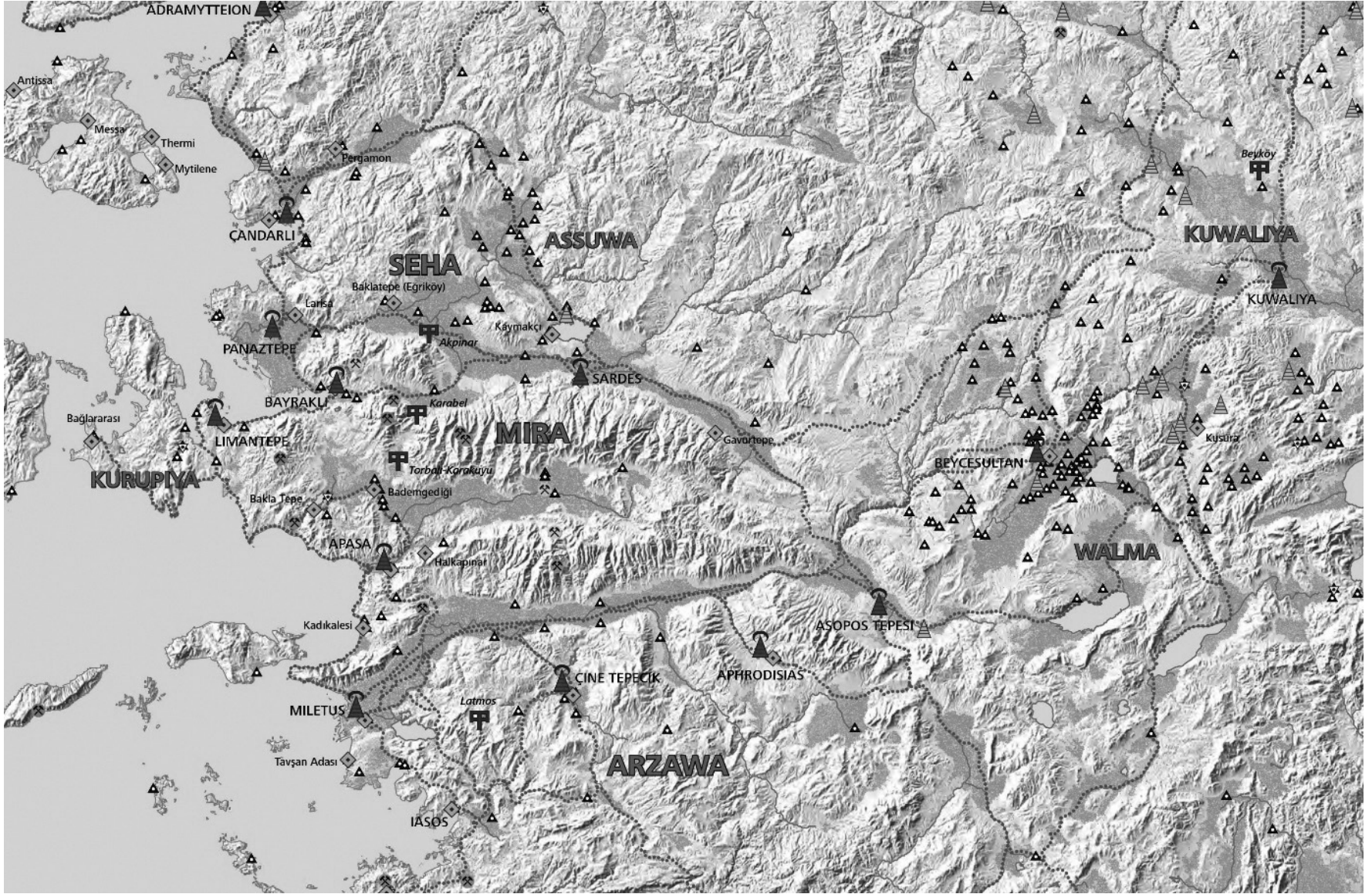
Türkiye'nin batısında şimdiye kadar arkeolojik araştırmaların kapsadığı alanlar (Luwian Studies #0102).

Tipik bir Luvi yerleşiminin (Güneli) günümüzdeki çevre alanı. Konumun yakın çevresinde bir akarsu ve verimli tarım arazilerinin olması karakteristiktir (Luwian Studies #0213).

Tipik bir Luvi yerleşiminin (Güneli) günümüzdeki çevre alanı. Konumun yakın çevresinde bir akarsu ve verimli tarım arazilerinin olması karakteristiktir (Luwian Studies #0213).

477 yerleşim yerinin tümünün coğrafi koordinatlarını kullanarak, MÖ 1200 civarındaki durumu gösteren bir topografik harita üretmek mümkündür (Luvian Studies #0121).

Seyitömer Höyük'ten Orta Tunç Çağı'na ait iki kulplu, ayaklı bir kase, tipik Anadolu Gri Seramiği örneği, Zeynep Bilgen'in izniyle (©Bilgen 2015).

Miken savaşçı vazosunun arka tarafında, mızrakları, kuştüyü taçları ve yuvarlak kalkanları ile ilerleyen savaşçılar görülmektedir (Furtwängler ve Loeschke; Luwian Studies #0310).

III. Ramses'in cenaze tapınağından, Deniz Halklarının en belirgin özelliğini gösteren, tüylü taçlı savaşçının çizimi (Luwian Studies #4018).